

การกำเนิดและการเปลี่ยนแปลง ทางสถาปัตยกรรม

เรื่องศักดิ์ กันตะบุตร*

การกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรม เป็นส่วนหนึ่งของการกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงในสรรพสิ่งของสากลโลกและสากลจักรวาล เป็นสภาวะธรรมที่เป็นความจริงแท้ (Noble Truth or Supreme Truth)

การกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรม มีวิถีทางที่มีลักษณะเฉพาะในรูปธรรมและนามธรรม

ลักษณะเฉพาะดังกล่าวมีการสืบเนื่องกันในการแสดงความคิดและจิตวิญญาณของการสร้างสรรค์เป็นวงจรทางโลกศาสตร์ด้วย

การสืบเนื่องกันในลักษณะไม่รู้จบนี้ ความจริงก็มีจุดเริ่มต้นและจุดจบเป็นลักษณะเฉพาะกาล เฉพาะช่วงหนึ่ง เฉพาะยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ซึ่งอาจหมายความว่า เป็นวงจรหนึ่งของการสืบเนื่องของวงจรไม่รู้จบ

วงจรของรูปแบบหรือสไตล์เป็นวงจรย่อยในวงจรใหญ่ หรือที่เรียกว่า “วิวัฒนาการ” ทั้งวงจรย่อยและวงจรใหญ่ต่างก็มีจุดเริ่มต้นและจุดจบเช่นเดียวกัน

วิวัฒนาการงานศิลปะและสถาปัตยกรรม เป็นวงจรที่มีช่วงยาวในแต่ละช่วงอดีตสู่ปัจจุบัน มีลักษณะเป็นวิวัฒนาการของศิลปะช่างฝีมือ (Craft Evolution) ซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะงาน ได้แก่ ความสมบูรณ์แบบในระบบโครงสร้างในวัสดุและวิธีการก่อสร้าง และในด้านสุนทรีย์ลักษณะ

---

* ศาสตราจารย์ อาจารย์พิเศษ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศิลปะช่างฝีมือมีความเป็นมาอย่างไร

มนุษยชาติจำเป็นต้องมีการเลี้ยงชีพท่ามกลางสิ่งแวดล้อมตามสภาพท้องถิ่นการกลีกรกรรมเป็นตัวสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) ประการหนึ่ง “Hand Head and Heart” คือ “มือ สมองคิด และจิตใจ” เป็นส่วนสำคัญที่บันดาลให้เกิดการสนองประโยชน์ในการผลิตเครื่องมือ เพื่อผลผลิตทางกลีกรกรรมซึ่งก่อให้เกิดสังคมกลีกรกรรม (Agricultural Society) ตามมา ในสังคมกลีกรกรรมนี้มีการผลิตเครื่องมือ การผลิตผลงานทางด้านวิจิตรศิลป์ และศิลปะประยุกต์หลายสาขา โดยช่างฝีมือโดยวิธีการของการใช้ความพยายามแก้ข้อบกพร่องด้วยตนเองพัฒนาไปจนได้ผลที่มีความสมบูรณ์แบบในลักษณะต่าง ๆ และวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเหมาะสมกับการใช้สอย อันเป็นเอกลักษณ์ของวิวัฒนาการศิลปะช่างฝีมือโดยแท้ ซึ่งกว่าจะได้ผลสมบูรณ์แบบนี้มนุษยชาติต้องใช้เวลานานมากเป็นศตวรรษทีเดียว ดังที่เราได้เห็นผลงานตามวิถีของวิวัฒนาการช่างฝีมือ ซึ่งเต็มไปด้วยคุณค่า ในงานศิลปะทุกสาขา และในงานสถาปัตยกรรมที่มีอยู่หลากหลาย อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการปฏิบัติตามแบบฉบับดั้งเดิมหรือที่เรียกว่า แบบประเพณี (Traditional Style)

ปัจจุบันวงสังคมกลีกรกรรมก็ต้องยังคงอยู่คู่กับโลกจะมีการเสื่อมภายในบางประเทศก็เฉพาะที่มีการกำเนิดวงจรสังคมใหม่ ที่เราเรียกว่า สังคมเทคนิควิวัฒนาการ (Technological Society) มีการเริ่มต้นตั้งแต่การปฏิวัติทางอุตสาหกรรมเป็นต้นมา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมในศิลปะทุกสาขาและงานสถาปัตยกรรม เป็นผลงานที่ได้จากวัสดุก่อสร้างใหม่ โดยมีการผลิตจากระบบอุตสาหกรรมและวิธีการก่อสร้างใหม่ตามลักษณะและธรรมชาติของวัสดุที่เรียกว่า Modern Architecture วงจรนี้เป็นวงจรที่ใหญ่และกว้างขวางได้รับความนิยมไปทั่วโลก จนได้พบกับความสมบูรณ์แบบในด้านแนวความคิดของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Concept) ถึงแม้ว่าในสมัยปัจจุบันจะมีวิธีหรือแนวความคิดแตกออกเป็นหลายสาขาก็ตามก็คงอยู่ในวงจรใหญ่นี้ เพราะการเปลี่ยนแปลงภายในวงจรใหญ่นี้ จะเปลี่ยนแปลงในลักษณะของรูปธรรมโดยใช้ความคิดเห็นทางจิตวิทยาเป็นเครื่องสนับสนุนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงทางนามธรรม เช่น รูปแบบของ Post Modern, After Modern, De-con เป็นต้น อันเป็นวิวัฒนาการสำหรับวงจรเทคโนโลยีในโลกปัจจุบัน ซึ่งวิวัฒนาการนี้

ประเทศในสังคมเทคนิควิทยาการเป็นผู้มีบทบาทในการเป็นผู้นำของการกำหนดวงจรย่อยต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว

สำหรับประเทศที่มีพื้นฐานของสังคมกลีกรกรรม จะมีการยอมรับเอาความคิดของวงจรใหม่ (วงจรเทคโนโลยีหรือเทคนิควิทยาการ) ทั้งใหญ่และย่อย เอาไปใช้โดยตรงและประยุกต์โดยขาดความเข้าใจในที่มาหรือสาเหตุแห่งการกำเนิด ซึ่งกล่าวได้ว่า ที่เป็นรากแก้วของวงจรใหม่อย่างแท้จริง สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศนั้น ๆ มักจะมีลักษณะลอกเลียนแบบโดยปราศจากเหตุผลเป็นส่วนใหญ่

การกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมทุก ๆ ครั้ง เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ (Transition) ที่มีความหมายต่อวงการวิชาการด้านเทคนิควิทยาการและทางประวัติศาสตร์อีกด้วย

การเสื่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเริ่มต้นใหม่ทั้งในด้านรูปธรรมอย่างเดียว ในด้านนามธรรมอย่างเดียวหรือทั้งสองประการรวมกัน

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมเกิดจาก

1. ความเบื่อหน่ายจากรูปลักษณะเดิม
2. ความไม่พอใจต่อลักษณะเดิมที่มีอยู่ จากสุนทรียลักษณะ (Aesthetic) หรือวิธีการ (Method) ก็ตาม
3. ผลกระทบจากภายนอกชุมชน หรือสังคมหรือประเทศ ในด้านการสงครามทำให้เกิดความจำเป็นก่อให้เกิดสภาวะใหม่ขึ้นได้
4. การเผยแพร่งานศิลปะวัฒนธรรมของผู้ชนะสงคราม มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแนวความคิดเดิมหรือท้องถิ่น
5. การนำเอาวัสดุช่างใหม่เข้ามาแทนที่วัสดุช่างเดิมโดยตรง และโดยทางอ้อมของผู้ชนะสงครามหรือผู้รุกราน
6. การย้ายถิ่นฐานของมนุษยชาติ จากสิ่งแวดล้อมเดิมไปสู่สิ่งแวดล้อมใหม่
7. ความล้มเหลวของเศรษฐกิจท้องถิ่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของสถาปัตยกรรมได้
8. จากการแลกเปลี่ยนวัสดุผลิตกันในการค้าระหว่างประเทศ
9. ความคิดเห็นส่วนตัวของผู้สร้างสรรค์ โดยแรงบันดาลใจใหม่ในการสร้างแนวสถาปัตยกรรมใหม่
10. วงจรของวิวัฒนาการแต่ละวงจรต่างมีจุดจบจุดเสื่อม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสืบเนื่องตามสภาวะธรรม

ลักษณะการกำเนิดและการเปลี่ยนแปลง

มีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1. การละทิ้งไปโดยสิ้นเชิง (Elimination)
2. การขยายเพิ่มเติมให้ดีขึ้น (Modification)
3. การกระทำให้ง่ายขึ้น (Simplification)
4. การรวมเข้าด้วยกันของแนวความคิดหรือรูปแบบที่แตกต่างกัน (Combination)
5. การแปรสภาพ เปลี่ยนรูปลักษณะ (Transformation)
6. การเข้าสู่มาตรฐาน (Standardization)
7. การโยกย้ายไป (Transference)
8. การก้าวไปสู่สภาวะที่สูงกว่า เลิศกว่า (Transcendence)

การกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาวะธรรมและสภาพการณ์เฉพาะการ สิ่งเหล่านี้สร้างความแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรมแต่ละรูปแบบนิยม (Fashion) และแต่ละสกุลช่างของแต่ละยุคสมัยจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ผู้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่แท้จริง ย่อมมีเป้าหมายแห่งการไปสู่สภาวะของความสมบูรณ์ตามสายตาและความคิดของแต่ละผู้สร้างสรรค์

ความจริงประการหนึ่ง ก็คือ “Perfection is an Ideal”

สภาวะของความจริงแท้ ก่อให้เกิดการพัฒนาทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะต่อเนื่องกันไปไม่มีที่สิ้นสุดของการเติบโตและความเสื่อม

“Endless continuous chain of Growth and Decay”

เพราะความสมบูรณ์แบบในสายตาของมนุษย์หาใช่ความจริงแท้ไม่ ผลงานสร้างสรรค์จะก่อให้เกิดสภาวะความไม่พอใจ (Discontent) แก่ผู้สร้างสรรค์อยู่เสมอ

ความไม่สมบูรณ์แบบนี้ เป็นลักษณะของธรรมชาติ คือ ความไม่สมบูรณ์ยังมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สิ่งนั้นจะยังมีศักยภาพของการเจริญเติบโตส่วนของที่สมบูรณ์เปลี่ยนแปลงไม่ได้อีกต่อไป เปรียบเสมือนของที่ตายแล้วจากหนังสือ “The TAO of ARCHITECTURE”

การเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคสมัย เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของวงจรใหญ่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ได้แก่ การเปลี่ยนจากลักษณะสถาปัตยกรรมเรเนซองส์ ไปสู่สถา-

ปัตยกรรมกอทิก เป็นการเปลี่ยนในลักษณะของรูปธรรมที่เกิดจากระบบโครงสร้าง (Structural System) และแผนผังของแรง (Diagram of Forces) ได้แก่

1. การใช้ค้ำยัน (Buttress and Flying Buttress) ด้านขวางแรงในแนวราบ (Lateral Force) แทนการใช้ความหนาของกำแพงต้านทานแรงในลักษณะของ Gravity Wall อย่างที่ได้เคยปฏิบัติในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลง

2. การเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของโค้ง จากที่ได้เคยใช้ Semicircular arch, segmental arch และแบบอื่นๆ ที่มี Bending Moment at Crown of Arch เปลี่ยนไปสู่โค้งแหลม (Pointed Arch) ซึ่งสภาวะของ Bending Moment จะถูกจัดออกไปสิ้น (Eliminated) จนเหลือศูนย์ (0) สภาวะนี้เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งการเปลี่ยนแปลงลักษณะของวงจรรูปของวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรม เป็นสภาวะธรรมของการแปรสภาพการเปลี่ยนกฎเกณฑ์ และรูปลักษณะ (Transformation)

การเปลี่ยนแปลงอีกลักษณะหนึ่งที่น่าสังเกต คือ การเปลี่ยนแปลงในสภาวะธรรมขององค์โครงสร้าง (Structural Member) ไปสู่ชิ้นส่วนทางการตกแต่ง (Decorative Element) โดยรูปลักษณะไม่เปลี่ยนแปลง เป็นลักษณะสกุลช่างเดิม การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากความไม่รู้สภาวะธรรมดั้งเดิมหรือธรรมชาติดั้งเดิมมากกว่าอย่างอื่น เช่น ตัวอย่างของลักษณะโค้งกลับ (Converted Arch or Inverted Arch) ที่ใช้กำแพงรับน้ำหนักอยู่ใต้ระดับดินอยู่ตรงช่องว่างทางเข้าใหญ่ของ The Colosseum, Rom. เป็นองค์โครงสร้างแท้ที่ทำขึ้นเพื่อต้านทาน Uplift Force ของดินใต้ฐานรากได้มีการนำมาใช้เป็นชิ้นส่วนตกแต่งเป็นแบบฉบับใน Classical Style ดุยอดดิก AT&T ออกแบบโดยฟิลลิป จอนสัน และในประเทศไทยมีการลอกเลียนตามสิ่งนี้เป็นลักษณะของ Transformation อย่างหนึ่ง

สำหรับในประเทศไทยปรากฏการณ์ของการ Transform จาก Structural Member ไปเป็น Decorative จะเห็นอยู่ทั่วไปในอาคารรูปลักษณะ Classic ได้แก่ Segmental Arch และ Gable Frame เหนือช่องหน้าต่างสิ่งดั้งเดิมที่ถูกต้อง คือ ออกแบบให้เป็นองค์โครงสร้างเพื่อให้น้ำหนักกำแพงตามเนื้อที่จำกัดเท่านั้นถ้ายลบจนวงกบหน้าต่าง ส่วนน้ำหนักกำแพงที่อยู่เหนือขึ้นไปจะต้องถ้ายลบบนองค์โครงสร้างโค้ง และองค์โครงสร้างรูปจั่วต่อไป

จะถ่ายแรง (Transmit) ลงสู่กำแพงด้านข้างของช่องหน้าต่าง แต่การออกแบบในประเทศไทยเท่าที่เห็น ความไม่รู้ของผู้ออกแบบจะสร้างงานปั้นบัวปูนขึ้นมาให้เป็นรูปลักษณะโค้งและจั่วเหนือหน้าต่าง เป็นการบิดเบือนลักษณะของโครงสร้างแต่ดั้งเดิม เป็นการหลอกลวงตาแบบกันต่อ ๆ เพียงทำรูปลักษณะให้ดูเหมือนของเดิมเท่านั้น แต่หน้าที่ของมันนั้น ผู้ออกแบบไม่มีความรู้เลย เป็นการชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมในสถาปัตยกรรมประการหนึ่งในยุคปัจจุบัน

หมายเหตุ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมในอดีตของสกุลช่างแต่ละสกุล ช่างในสถาปัตยกรรมไทยจะเห็นได้ว่า มีการสืบเนื่องทางความคิดในการใช้สอยและความคิดในการสร้างสรรค์รูปแบบในทางจิตวิญญาณ เป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงขยายเพิ่มเติม (Modification) และการผสมผสานกัน (Combination) มาตลอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน

สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านการแปรสภาพลักษณะ (Transformation) และการทำให้ง่ายเข้า (Simplification) แสดงออกซึ่งสกุลช่างใหม่ ได้แก่ สกุลช่างรัตนโกสินทร์ เป็นตัวอย่างที่อาคารศาสนามีลักษณะใหม่ซึ่งเกิดจากวัสดุพวกงานกระเบื้องที่เข้ามาจากเมืองจีน ใช้ประดับหน้าบัน ตัวอย่างได้แก่ วัดจำนวนมากที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่น วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดราช-

สิทธิาราม วัดนางนอง วัดนางชี วัดเทพธิดา วัดกัลยาณมิตร เป็นต้น เราจะเห็นได้ว่า สัดส่วนของหลังคา ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ วิธีการสร้างสรรค์ส่วนที่สำคัญขององค์ประกอบมีลักษณะและวิธีการโดยเฉพาะสมควรเรียกเป็นสกุลช่างหนึ่งได้

ในปัจจุบันได้มีสถาปนิกไทยหลายท่านได้พยายามประยุกต์สถาปัตยกรรมไทยลักษณะประเพณี (Tradition Style) ให้เหมาะสมกับวัสดุก่อสร้าง วิธีการก่อสร้าง และระบบโครงสร้างในปัจจุบัน ในลักษณะของ Elimination, Simplification and Transformation และลักษณะที่มีการปฏิบัติได้ (Practicability) ทำให้เราได้รูปลักษณะใหม่ซึ่งเป็นการเริ่มต้นหรือกำเนิดรูปธรรมใหม่ เราต้องการให้มีภาคสนับสนุนมาก ๆ เพราะเป็นวิถีของวิวัฒนาการตามสภาวะธรรมในปัจจุบัน

แต่ก็มีสถาปนิกหลายท่านที่ประยุกต์รูปลักษณะไทยเดิม โดยลอกเลียนจากลักษณะเดิมเกือบทั้งหมดบ้างก็ทำคอนกรีตให้ดูเป็นเครื่องไม้บ้าง ดูเป็นงานแกะสลักหินบ้าง อาจจะเป็นอิทธิพลจากค่านิยมของชนชั้นทั่วไปก็ได้ หรืออาจเป็นเพราะความไม่เข้าใจถึงธรรมชาติแท้ของวัสดุก่อสร้างและวัสดุตกแต่งก็เป็นไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่เข้าใจถึงระบบโครงสร้างและวิธีการก่อสร้างในอดีต ค่านิยมเยี่ยงนี้ย่อมเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการสืบเนื่องในลักษณะของ “อภिवัฒนาการ” ต่อไปในอนาคตซึ่งคงเป็นแต่เพียงปรากฏการณ์ในลักษณะของวิวัฒนาการในช่วงของกาลเวลาเท่านั้น